

13. Костоваров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. – М., 2004. – Кн. 3. – 672 с.
14. Кочубей // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 томах. 1890—1907 – СПб. – Т. 82.
15. Крамар Є. Справа Кочубея й Іскри // Визвольний шлях. – 1982. - № 12. – С. 1474–1481.
16. Крамар Є. Справа Кочубея й Іскри // Визвольний шлях. – 1983. - № 1. – с. 75–66.
17. Курдиновский В. Василий Леонтьевич Кочубей в рассказе его современника 1708 г. / Российская старина. – 1883. - Т. 40. – № 12. – С. 499–504.
18. Лазаревский А.Л. Где тепер находится могила Кочубея и Искры ? // Киевская старина. – 1898. – Т.62–63. – С. 23–24.
19. Лазаревский А.Л. Кочубей // Русский Архив. 1876. – Т.3. – С. 438–460.
20. Лазаревский А.М. Очерки малороссийских родов. Материалы для истории общества в XVII—XVIII вв. Исры // Русский архив. - 1875. – Т. 3. – Кн. 8 – С. 300.
21. Лазаревский А.Л. Судьба наследства полковника Искры, казненного Мазепою // Киевская старина. – 1883. – № 11. – 519–520 с.
22. Лазаревский А.Л. Суды в старой Малороссии // Киевская старина. – 1888. – Т. 62–63. – № 7–8. – С. 75–110.
23. Максимович М.А. Надгробные стихи Кочубею и Искре // Епархиальные ведомости. – 1866. – № 23. – С. 717–719.
24. Милорадович Г.А. Не узнанная рукопись // Киевская старина. – 1884. – Т. УІІІ. – № 2. – С. 351–352.
25. Модзалевский В.Л. Малоросійскій Родословник. – К., 1910. – Т. ІІ. – 720 с.
26. «Он светил, как свещница» // Летописец - 1212. - № 1 (34). – С. 32.
27. Пуцко В. Українські плашаниці // Людина і світ. — 1992. — №7–8. — С. 41–44.
28. Словник художників України. – К., 1973. – 272 с.
29. Участие Киевского Отдела в паздновании Полтавського юбилея // Военно-исторический вестник. – К., 1909. – № 1–2. – С. 54–55.
30. Цибульский К. Ненаучные приемы в научном деле // Киевская старина. – 1887. – Т.6. – С. 382–383.
31. Шевчук В. Родовідно-біографічні жанри в давній літературі // Неопалима купина. – 23 квітня 2008 р. – С. 4.
32. Щербаківський Д. Суета сует // Сяйво. – 1914. - № 1. – С. 157-160
33. Щербаківський Д. Український портрет до кінця XVIII ст. / Український портрет XVII-XX ст. – К., 1925. – 256 с.
34. Щербина В.І. Нові студії з історії Києва. – К., 1926. – 105 с.
35. Щироцький К. Дещо про давні портрети // Сяйво. - 1914. – № 5–6. – С. 198–202.

Алла Бартош (Київ), завідуюча сектором
Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

Щодо поховання у Києво-Печерській лаврі військового старшини, полковника козацького війська Олександра Васильовича Ханженко

Преподобний Антоній Печерський, підкреслюючи особливу святість Києво-Печерської Лаври, у своєму заповіті відзначав: “Яко положенные zde вся суть помилованы”.

У першій половині XIII ст. єпископ Суздальський Симеон у посланні до інока Києво-Печерської лаври Полікарпа писав: «Перед богом тебе молвлю: всю мою

славу и власть я вменил бы в прах, если бы мне щепкою торчать за воротами или валяться сметьем в монастыре Печерском и попираему быть людьми. Ибо лучше день один в дому Божьей Матери, чем тысяча лет временной чести...».

Багато православних прагнули бути похованими у святій Лаврській землі і не тільки представники духовенства, а й уславлені особистості, імена яких вкарбовані в історію нашої країни, а також забуті з часом християни та православні воїни. Лаврський некрополь надзвичайно великий і територіально його можна поділити на три частини.

Перша частина – це підземне кладовище у Ближніх та Дальніх печерах. У печерах ховали чернечу братію Києво-Печерського монастиря з 1062 р. до середини XVII ст. В печерах знаходиться біля тисячі поховань і лише 126 поіменовані.

Друга частина некрополя Лаври це – Успенський собор та територія біля нього. Тут знаходилося біля 300 поховань.

Третя частина лаврського некрополю – наземні кладовища на території Ближніх та Дальніх печер. Кладовище Ближніх печер включає поховання у Хрестовоздвиженській церкві та біля неї, у саду Ближніх печер та на Гостинному дворі Києво-Печерського монастиря.

Кладовище Дальніх печер – це поховання на Різдобогородичному бастіоні, у церкві св. Анни та у саду Дальніх печер.

За 9 сторіч багато надгробків зникло і тільки археологи під час розкопок іноді в найнесподіваніших місцях знаходять залишки колишніх поховань.

У саду біля Ближніх печер знаходилося поховання полковника Чорноморського козацького війська, або як ще іменували полковників у Війську Донському та у Чорноморському козацькому війську – військового старшини Олександра Васильовича Ханженко(ва) [1] та ще одного представника козацького Чорноморського війська Лаврентія Середи [2].

Чорноморське козацьке військо, як українська етнологічна група, існувало як самостійна одиниця з кінця XVIII ст. до 1860 р.

Лаврентій Середи народився у 1763 р. у козацькій родині Полтавського куреня. Коли йому було 12 років, за наказом Катерини II та за участю Григорія Потьомкіна, у червні 1775 р. розформували Запорозьку Січ.

Через 12 років за розпорядженням того ж Григорія Потьомкіна від 20 серпня 1787 р., під час під час російсько-турецької війни 1787–1791 років було сформовано військо із козаків, які служили раніше на Запорозькій Січі.

14 січня 1788 р. були прийняті на службу піші та кінні козаки Запорозького війська, які прибули в армію князя Потьомкіна і стали називатися «Войска верных казаков черноморских». У листопаді 1788 р. «войско верных казаков» починають називати Чорноморським козацьким військом [3]. У цьому ж році у 25 річному віці вступив у Чорноморське козацьке військо і Лаврентій Середи.

Чорноморське військо за штатом повинно було мати: 1 кошового (військового) атамана, 20 військових старшин або військових полковників, 100 полкових есаулів, 100 сотників, 100 хорунжих, 20 квартирмістрів. Ті з них, хто не був у поході мали приймати участь у несенні внутрішньої служби по Чорноморському війську у присутніх місцях та на інших посадах.

Напередодні Вітчизняної війни 1812 р. Лаврентію Середі виповнилося 49 років і він був досвідченим воїном.

З перших днів Вітчизняної війни 1812 р. Чорноморська сотня брала участь у битвах з авангардом головних сил наполеонівської армії на річці Німан та знаходилася у складі 1-ї Західної армії, у 1-му кавалерійському корпусі генерал-лейтенанта Ф. П. Уварова.

15 липня 1812 р. під Вітебськом Лейб-казаки, Чорноморці та частина Сумського гусарського полку під командуванням генерала В. В. Орлова-Денисова стрімко атакували та знищили 16-й конно-егерський полк французів, майже дві стрілкові роти супротивника та взяли французьку батарею, біля якої знаходився Наполеон в оточенні великої свити.

Козаки Чорноморського
війська.

На очах французького імператора в одну хвилину усі артилеристи були переколоті Чорноморцями, а гармати скинуті ними в яр. Ця атака Чорноморців примусила Наполеона припинити наступ.

Чорноморська сотня та Лейб-гвардії Козачий полк брали участь у Бородинській битві. Командував ними генерал В. В. Орлов-Денісов. Чорноморці входили до складу кавалерійського корпусу Ф. П. Уварова, який атакував лівий фланг французької армії.

Окрім Чорноморської гвардійської сотні у боротьбі з Наполеоном брав участь 9-й піший полк Чорноморського козачого війська.

Козаки знаходилися у складі 3-ї Західної армії адмірала П. В. Чичагова та брали участь у битвах з частинами Наполеонівської армії на заключному етапі Вітчизняної війни 1812 р., а також у закордонному поході 1813 р. проти французьких та польських військ.

Чорноморці взяли участь у Визвольному поході до Європи 1813–1814 рр. У поході взяли участь Чорноморська гвардійська козака сотня, дев'ятий Чорноморський піший полк, Перший збірний Чорноморський кінний полк [4].

Представник славетного Чорноморського козачого війська Ханженко Олександр Васильович – полковник, військовий старшина був учасником тих історичних подій. На жаль, нижчі військові чини майже не згадуються у військових та формулярних списках 1812 р.

Після закінчення Визвольного походу 1813–1814 років Олександр Васильович продовжував служити у козачному війську як і Лаврентій Середя. Але подальша їх доля склалася по різному. У 59-річному віці Лаврентій Середя звільнився від військової служби, віддавши 34 роки свого життя службі у козачному Чорноморському війську.

У цьому ж, 1822 р., Середя поступив у Києво-Печерську лавру, як сказано в його епітафії: «в глибокої старості». Він продовжив традицію Запорозьких козаків, які на старості літ, починаючи з 1630 р., йшли у ченці в Межигірський монастир. 10 квітня 1786 р. Межигірський монастир був ліквідований Катериною II, тому Лаврентій прийшов у Києво-Печерську лавру. Виконував він у Лаврі різні послухи, а

з 1830 р. продавав свічки при Микільсько-лікарняному монастирі Києво-Печерської лаври. У 1830 році Лаврентій (Середа) був пострижений у ченці. З 1832 р. він виконував обов'язки гробового при Успенському соборі Києво-Печерської лаври. Лаврентій прийняв схиму у 1839 році.

У 1846 р. до Києво-Печерської лаври приїхав військовий старшина полковник Олександр Васильович Ханженко для розмови з архімандритом Києво-Печерської лаври Лаврентієм (Макаровим). В архівних документах він згадується як Ханженко та Ханженков.

Третього серпня 1846 р. Ханженко О.В. раптово помер у келіях архімандрита Лаври Лаврентія після 2-х хвилинної розмови з ним. У ЦДІАУК зберігається архівний документ, а в ньому зазначено, що «Войсковой старшина... в бытность в Лавре, скоропостижно умер в келиях отца наместника во время посещения им последнего [5]. «Попечителю Больницы монаху Иоанну», який встановив, що Військовий старшина помер від «легочной чахотки», було видано з грошей вдови полковника Олександри Григоровни Ханженкової 25 карбованців [6].

Намісник Лаври архімандрит Лаврентій у звіті писав: «Вдова Полковника Александра (Григорьевна) Ханженкова вручила мне 300 рублей серебром вклада за место для погребения Ея Покойного мужа Александра Васильевича» [7].

Як зазначено у архівному документі: «...тело его (Александра Васильевича Ханженкова) ... предано земле по церковному чиноположению 5 августа 1846 г. в саду Ближних пещер лавры» [8].

З матеріалів, направлених до Духовного Собору намісником Лаври Архимандритом Лаврентієм (Макаровим), відомо, що у 1846 р. полковнича вдова Олександра Григорівна Ханженкова надала йому тисяча сто тридцять один карбованець асигнаціями [9].

З розпису цієї суми відомо на що пішли ці гроші: «За соборное погребение – 350 руб., чтение Евангелия – 35 руб., чтение псалтыри – 10 руб., за погребение иеромонахам (3-м) и иеродиаконам (7-ми) – 40 руб., понамарям великоцерковным (5-ти) – 17 руб., попечителю больницы – 25 руб., на вечное поминовение покойного – 250 руб., на трапезу – 250 руб., на годовое поминовение – 65 руб., мастерам за обивку гроба – 17 руб., , клирошанам большой церкви за отпевание погребения – 35 руб., за годовое чтение псалтыри – 17 руб., дзвонарям и старостам – 17 руб. [10].

У 1847 р. вдова полковника Олександра Григорівна Ханженкова надала 100 карбованців асигнаціями наміснику Лаври Лаврентію, які були використані, згідно з розписом суми: «1. За отпевание в день полугодовой памяти мужа ея Литургию и панахиду и прочее – 75 руб., 2. На трапезу странним – 25 руб.» [11]. За розпорядженням Духовного собору ім'я Олександра Васильовича Ханженкова: «Следует записать на один год для поминовения в литургийную таблицу, а в синодик навечно» [12]

Над похованням О.В. Ханженко була встановлена чавунна надгробна плита, але вона зникла у ХХ ст. На надгробку полковника О. В. Ханженкова знаходився напис: «В. Д. Александр Васильович Ханженков. Скончался 1846 года 3 Августа» [13].

Через два роки, 22 червня 1848 р., відійшов у кращій світ ще один представник Чорноморського козацтва – схимонах Києво-Печерської лаври Лаврентій (Середа).

Помер він у 85 річному віці « после долговременной болезни» [14]. Поховали Лаврентія Середу у саду біля Ближніх печер [14].

На могилі Лаврентія (Середа) була покладена чавунна надгробна плита. На чавунній плиті знаходилася епітафія:

«Святой Боже,
Святой Крепкий,
Святой Безсмертный, помилуй нас!»

«Здесь покотился схимонах Лаврентий Середа. Поступил в Лавру из Черноморских козаков 7 августа 1822 года в глубокой старости. Старец сей строгого подвига, отличаясь великою любовию, глубоким смирением и душевным назидательным словом, оставил о себе неизгладимую память в сердцах обращавшихся к нему за духовным советом, наставлением и утешением. Чтущих прошу молиться о сын Богу. Апок. Г. 14 стат. 13».

На жаль, надгробок був знищений у ХХ ст.

200 років тому 50000 представників Чорноморського козацтва захистили свою Батьківщину та визволили Європу від нашествия Наполеона і серед них був полковник Чорноморського війська, військовий старшина Олександр Васильович Ханженков та чорноморський козак Лаврентій (Середа), тіла яких були поховані у святій Лаврській землі, та на наш час їх надгробки й місця поховання втрачені. Залишилися лише “тіні забутих предків”.

Список літератури

1. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 заг., Спр. 2079, Арк. 12.
2. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 заг., Спр. 1501, Арк. 2 зв.
3. Полное собрание законов Российской империи. Собрание I-е. – СПб, 1830. – Т. XXIII. – № 17055. – С.234.
4. Быкадоров И. Казаки в Отечественной войне 1812 года. – М., 2008. – С. 176-177.
5. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 заг., Спр. 2079, Арк. 12.
6. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 банк., Спр. 614, Арк. 6.
7. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 банк., Спр. 614, Арк. 3.
8. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 заг., Спр. 2079, Арк. 12.
9. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 банк., Спр. 614, Арк. 5.
10. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 банк., Спр. 614, Арк. 6.
11. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 банк., Спр. 614, Арк. 6 звор.
12. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 банк., Спр. 614, Арк. 13.
13. Проценко Л.А. И до небес рукой подать... Путеводитель по некрополям на Ближних и Дальних пещерах Киево-Печерской лавры. - К., 2002. - С.71
14. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 заг., Спр. 1501, Арк. 2.
15. ЦДІАУК, Ф. 128, Оп. 1 заг., Спр. 1501, Арк. 2 зв.